भारतीय अर्थव्यवस्था (EG – 1)

प्रश्न १) पुढील प्रश्नांची प्रत्येकी ८ ते १० ओळीत उत्तरे लिहा.

अ) जन्मदर आणि मृत्यूदर म्हणजे काय?

एखाद्या देशात दर एक हजार लोकसंख्येमध्ये दरवर्षी जी वाढ होते त्यास जन्मदर आणि दर एक हजार लोकसंख्येमध्ये जी घट होते त्यास मृत्यूदर म्हणतात. याबाबतचे थोडक्यात स्पष्टीकरण.

ब) कुटुंबनियोजनाचा अर्थ सांगा.

कुटुंबातील मुलांची संख्या मर्यादित ठेवणे याचा अर्थ कुटुंब नियोजन होय. याबाबतचे थोडक्यात स्पष्टीकरण.

क) औद्योगिकीकरणाची व्याख्या सांगा.

देशाच्या अर्थव्यवस्थेतील सर्व क्षेत्रांचा विकास व विस्तार होण्याची प्रक्रिया म्हणजे औद्योगिकीकरण होय. याबाबतचे थोडक्यात स्पष्टीकरण.

ड) सार्वजनिक क्षेत्रातील उद्योग म्हणजे काय?

ज्या औद्योगिक उपक्रमावर सरकारची म्हणजे पर्यायाने जनतेची मालकी असते व ज्याचे संचलन/व्यवस्थापन सरकारी यंत्रणेद्वारे करण्यात येते त्याला सार्वजनिक उद्योग/उपक्रम म्हणतात. या व्याख्येच्या आधारे थोडक्यात विश्लेषण.

प्रश्न २) पुढीलपैकी दोन प्रश्नांची २५–३० ओळीत उत्तरे लिहा.

अ) भारतीय शेतीची उत्पादकता कमी असण्याची कारणे सांगा.

शेतीची उत्पादकता दर हेक्टरी, दरडोई अशा दोन प्रकारे मोजली जाते. भारतात शेतीची उत्पादकता फारच कमी आढळते. कारणे स्पष्ट करताना पुढील मुद्यांचे स्पष्टीकरण करावे. लहान आकारमान, जमिनीचे विभाजन व तुकडीकरण, जमीनधारणा पद्धती, सदोष विक्री व्यवस्था, जुन्या तंत्राचा वापर, पाणीपुरवठ्याचा अभाव, संशोधनाकडे दुर्लक्ष, प्रशिक्षणाचा अभाव, प्रेरणांचा अभाव, सतत वाढणारी लोकसंख्या, शेतकऱ्यांचे दारिद्र्य.

ब) ग्रामीण बेरोजगारी म्हणजे काय?

ग्रामीण भागात हंगामी व छुपी बेकारी आढळते. या दोन्ही प्रकारांचे उदाहरणासह स्पष्टीकरण आवश्यक, वाढती लोकसंख्या, सिंचनाचा अभाव, गतीक्षमतेचा अभाव, औद्योगिकीकरणाचा अभाव इ. कारणांमुळे ग्रामीण बेरोजगारी आढळते, याबाबतचे थोडक्यात स्पष्टीकरण.

क) औद्योगिक कलहाचे परिणाम सांगा.

औद्योगिक कलह या संकल्पनेचे थोडक्यात स्पष्टीकरण/व्याख्या. कारणे फक्त मुद्यांच्या स्वरूपात लिहावेत. परिणाम स्पष्ट करताना पुढील मुद्दे सविस्तर स्पष्ट करावेत. कामगारांची आर्थिक हलाखी, उत्पादनात घट, नफ्यामध्ये घट, उपभोक्त्यांची गैरसोय, मालक–कामगार यांच्यामध्ये अविश्वास इ.

ड) पतनियंत्रणाचे संख्यात्मक उपाय सांगा.

पतनियंत्रण संकल्पनेचे थोडक्यात स्पष्टीकरण, पतनियंत्रणासाठी संख्यात्मक व गुणात्मक या दोन प्रकारचे उपाय, संख्यात्मक मार्गाबाबत पुढील मुद्यांच्या आधारे स्पष्टीकरण करावे. बँकदर, खुल्या बाजारातील व्यवहार, रोखे खरेदी–विक्री, राखीव निधीचे प्रमाण इ.

प्रश्न ३) पुढीलपैकी दोन टीपा २५-३० ओळीत लिहा.

अ) पीक पद्धतीचा आकृतिबंध.

एखाद्या विशिष्ट वेळी निरनिराळ्या पिकांखाली असणाऱ्या जमिनीच्या क्षेत्राचे प्रमाण म्हणजे पीक पद्धतीचा आकृतिबंध होय. या व्याख्येचे थोडक्यात स्पष्टीकरण, आकृतिबंधाचे महत्त्व, वैशिष्ट्यांचे थोडक्यात विश्लेषण, आकृतिबंधावर नैसर्गिक, आर्थिक, ऐतिहासिक, सामाजिक, राजकीय घटकांचा कसा परिणाम होतो याबाबतचे उदाहरणासह स्पष्टीकरण.

ब) जमीन विषयक सुधारणांची आवश्यकता.

व्याख्या – थोडक्यात स्पष्टीकरण, आवश्यकता स्पष्ट करताना पुढील मुद्यांचे स्पष्टीकरण आवश्यक, शेतकरी व सरकार थेट संबंध, जमीन हक्काची शास्वती, लहान आकारमान, कसण्याचा खर्च जास्त, उत्पन्नातील मोठा भाग खंड म्हणून उत्पादन वाढीसाठी प्रेरणा नाही. जमिनीचे विषम वाटप, जमीनीची उत्पादकता कमी म्हणून शेतकरी गरीब, वाढत्या लोकसंख्येचा भार शेतीवर म्हणून भूमिहीनांच्या संख्येत वाढ.

क) स्वातंत्र्यपूर्वकाळातील उद्योगांची अवस्था.

स्वातंत्र्यपूर्वकाळातील उद्योगांची अवस्था स्पष्ट करताना पुढील मुद्यांचे विश्लेषण आवश्यक. लहान उद्योगांचे प्रमाण जास्त, अल्प भांडवल गुंतवणूक, असमतोल औद्योगिक संरचना, कमी उत्पादन, उत्पादनात विविधता नव्हती, जीवनावश्यक वस्तूंना प्राधान्य, किंमत पातळी कमी, उत्पादन खर्च कमी इ.

ड) सार्वजनिक खर्चाचे परिणाम.

नागरीकांच्या कल्याणासाठी सरकारकडून केला जाणारा खर्च, या व्याख्येचे थोडक्यात स्पष्टीकरण, परिणाम – कार्यक्षमतेत वाढ, लोकांची बचत, आर्थिक विकासाचे वातावरण, बचतीचे प्रमाण वाढते, गुंतवणूकीत वाढ, सार्वजनिक आरोग्य, दिर्घकालीन गरजांची पूर्तता, शेती विकास, संशोधन – शिक्षण – प्रशिक्षण इत्यादींमुळे फायदे, वाहतूक – दळणवळण यामुळे फायदे इ. परिणामांचे स्पष्टीकरण आवश्यक.

प्रश्न ४) शेतीचे यांत्रिकीकरण म्हणजे काय? त्याचे फायदे, तोटे स्पष्ट करा.

प्रस्तावना – भारत शेतीप्रधान देश, महत्त्वाचा व्यवसाय, अर्थव्यवस्थेतील महत्त्वाचे क्षेत्र. मात्र उत्पादकता फारच कमी, उत्पादकता वाढीसाठी शेतीचे यांत्रिकीकरण हा एक उपाय.

व्याख्या – मानवी व पशूंच्या श्रमाऐवजी शेती उत्पादनाच्या प्रक्रियेत यंत्राचा वापर करणे.

फायदे – कामाची गती वाढते, उत्पादन खर्च घटतो, मोठ्या आकाराची शेती, जनावरांचा खर्च कमी, रोजगार संधी वाढतात, आर्थिक स्थितीत सुधारणा.

तोटे – शेतीचा लहान आकार, बेकारीत वाढ, भांडवलाचा अभाव, तंत्रज्ञानाचा अभाव, जनावरांचे अधिक्य, शेतमजुरांचा प्रश्न, जलसिंचनाचा अभाव, विज टंचाई इ.

प्रश्न ५) व्यापारी बँक म्हणजे काय? व्यापारी बँकांची कार्ये स्पष्ट करा.

प्रस्तावना – व्याख्या – व्यापारी बँक म्हणजे अशी व्यक्ती किंवा संस्था की जी आपल्या रोजच्या व्यवहारात ठेवीदारांकडून किंवा ठेवीदारांकरीता चालू ठेवींवर पैसे स्विकारते व ठेवीदारांच्या आदेशपत्रानुसार पैसे परत देते. स्पष्टीकरण आवश्यक.

कार्ये – ठेवी स्विकारणे, कर्जे देणे, पतपैसा निर्माण करणे, ग्राहकांची प्रतिनीधी, व्यापारास मदत, मौल्यवान वस्तू सांभाळणे, ग्राहकांसाठी इतर अनेक उपयुक्त सेवा. इ. मुद्यांचे स्पष्टीकरण आवश्यक.

❁❁❁

समाजशास्त्राची ओळख (SG - 1)

प्रश्न १) पुढील प्रश्नांची ८ – १० ओळीत उत्तरे लिहा.

१) समाजशास्त्र आणि अर्थशास्त्र यामधील परस्पर संबंध लिहा.

– समाजशास्त्राच्या तुलनेत अर्थशास्त्र हे जुने शास्त्र आहे त्यामुळे अधिक विकसित झालेले आहे. अर्थशास्त्रामध्ये आर्थिक वर्तनाचा अभ्यास केला जातो. या आर्थिक व्यवहारावर धार्मिक चालीरीती, श्रद्धा, मुल्ये, परंपरा, राजकीय घटक या आर्थिकेतर घटकांचा प्रभाव पडत असतो त्यामुळे अर्थशास्त्राच्या अभ्यासाला समाजशास्त्राचे अध्ययन पोषक ठरते. तसेच अर्थशास्त्रीय अध्ययनही समाजशास्त्रासाठी पोषक ठरते.

२) संकल्पना म्हणजे काय?

– घटक किंवा घटनांचे गुण ज्या चिन्हाद्वारे दर्शविले जातात त्याला संकल्पना असे म्हणतात. संकल्पना निर्मितीच्या प्रक्रियेच्या दोन बाजू, संकल्पनांद्वारे आपण कसे शिकतो याची उदाहरणे. संकल्पनात्मक आराखडे.

३) संस्कृतीचे प्रकार लिहा.

– भौतिक आणि अभौतिक संस्कृती, सूचित आणि स्पष्ट संस्कृती, जीवित आणि मृत संस्कृती.

४) शिक्षणाची उद्दिष्टे सांगा.

– १) समाजाच्या गरजा आणि हित लक्षात घेऊन शिक्षणाचे स्वरूप ठरते. २) शिक्षण प्रक्रियेचे केंद्र व्यक्ती असते. शिक्षणाद्वारे सर्व गुणांनी परिपूर्ण नागरिक निर्माण केले जातात. ३) शिक्षण ही मानसीक प्रक्रिया.

प्रश्न २) पुढील प्रश्नांची २५ ते ३० ओळीत उत्तरे लिहा. (कोणतेही दोन)

१) समुदायात्मक समाजाची वैशिष्ट्ये लिहा.

– साधे श्रमविभाजन, अनौपचारिक गट हे समाजाचे महत्त्वाचे भाग, प्राथमिक संबंध, रूढी–परंपरांद्वारे नियंत्रण, सदस्यांचे संबंध प्रेमाचे, जिव्हाळ्याचे, व्यक्तीमधील संबंधांकडे साधन म्हणून पाहिले जात नाही. रूढीपरंपरांचे कायद्यापेक्षा अधिक व्यक्तीवर्तनावर नियंत्रण, स्थिर समाज.

२) समाजाच्या कार्यात्मक गरजा कोणत्या?

१) ध्येयसिद्धी २) अनुकूलन ३) एकीकरण ४) प्रतिमान रक्षण ५) ताणतणावांचे निरसन.

३) सामाजिकीकरणाची माध्यमे स्पष्ट करा.

– कुटुंब, शाळा आणि महाविद्यालय, मित्रपरिवार आणि समवयस्कांचे गट, प्रसारमाध्यमे.

४) विनिमय पद्धतीचे प्रकार लिहा.

१) वस्तू विनिमय पद्धत किंवा प्रत्यक्ष विनिमय पद्धत – अर्थ, त्रुटी २) अप्रत्यक्ष विनिमय पद्धत – अर्थ, विकास

प्रश्न ३) टीपा लिहा. (कोणत्याही दोन)

१) जातीची वैशिष्ट्ये

– १) जातीसाठी कुटुंब हा महत्त्वाचा घटक २) जातीचे सभासदत्व जन्माने ३) स्पष्ट व स्थिर स्वरूपाचा गट ४) श्रेणीरचना ५) प्रत्येक जातीची वेगळी वैशिष्ट्यपूर्ण अशी जीवनपद्धती ६) सामाजिक संबंधांवर निर्बंध ७) आंतर्विवाही गट ८) जातिनुसार व्यवसाय निश्चीती ९) उच्च जातींना काही विशेषाधिकार.

२) विवाहाचे उद्देश व प्रकार

उद्देश – १) प्रजोत्पादन २) कामपूर्ती ३) मातृत्वाची, पितृत्वाची, प्रेमाची गरज भागविली जाते
४) जीवनाचा साथीदार, मित्र मिळवून देणे ५) आर्थिक गरजांची पूर्ती
विवाहाचे प्रकार – १) एकविवाह २) बहुविवाह – अ) बहुपत्नी विवाह आ) बहुपती विवाह – भ्रातृक/अभ्रातृक बहुपती विवाह ३) समूह विवाह

३) धर्माची कार्ये

सामाजिक संघटना, मानसीक तणाव कमी करणे व मनोधैर्य वाढविणे, सामाजिक नियंत्रण.

४) समाजशास्त्र आणि विविध व्यवसाय

आधुनिक समाजशास्त्राचा उपयोग विविध व्यवसायांसाठी होतो. अध्यापन, उद्योगक्षेत्र, समाजसेवा क्षेत्र, वृत्तपत्रविद्या, प्रसारमाध्यमे, प्रशासकीय सेवा अशा विविध व्यवसायांसाठी समाजशास्त्राची उपयुक्तता वाढली आहे.

प्रश्न ४) कुटुंब म्हणजे काय? कुटुंबाची कार्ये लिहा.

प्रस्तावना – कुटुंब ही समाजातील महत्वाची संस्था, कार्यांमुळे तिचे महत्व टिकून, कुटुंबाच्या व्याख्या, कार्ये – १) मूलभूत किंवा प्राथमिक कार्ये – कामपूर्ती, प्रजोत्पादन, पालनपोषण २) भावनात्मक कार्ये – भावनांची पूर्ती, अर्भकांचे पालनपोषण व संरक्षण ३) दुय्यम कार्ये – अ) आर्थिक कार्ये – अर्थार्जन, मालमत्तेचे संघटन, निगा आणि तिचे हस्तांतरण आ) सामाजिक कार्ये – दर्जा निश्चिती, सामाजिकीकरण, शिक्षण, संस्कृतीचे रक्षण आणि संक्रमण, धार्मिक कार्ये, करमणुकीचे कार्य.

प्रश्न ५) श्रमविभागणी म्हणजे काय? श्रमविभागणीचे प्रकार व फायदे, तोटे सांगा.

प्रस्तावना – ज्यावेळी उत्पादन मोठ्या प्रमाणावर करण्याची गरज निर्माण झाली त्यावेळी वाफेवर चालणारी इंजिने, अवजड यंत्रसामग्री इत्यादींचा वापर उत्पादन प्रक्रियेत होऊ लागला. त्या वेळेपासून श्रमविभागणी व विशेषीकरण अधिकाधिक सूक्ष्म होत गेले. प्रत्येक कामगिरी वेगवेगळ्या व्यक्तीवर सोपविली गेली.
श्रमविभागणी – अर्थ
प्रकार – १) व्यावसायिक २) प्रक्रियावर ३) सूक्ष्म ४) प्रादेशिक फायदे – १) वेळ व श्रम वाचतात २) यंत्रांचा वापर ३) शोध लागण्याची शक्यता ४) भांडवलाचा पूर्ण आणि काटकसरीने वापर ५) वस्तूंच्या दर्जात सुधारणा ६) प्रशिक्षण ७) उत्पादन काळात बचत
तोटे – १) कार्यक्षमता नष्ट २) जबाबदारीची जाणीव नष्ट ३) बेकारी ४) समाजावर अनिष्ट परिणाम.

आधुनिक भारत (HG - 1)

विद्यार्थी मित्रांनो,

गृहपाठ लेखन हा परीक्षेच्या पूर्वतयारीचा भाग आहे. तुमच्या साठी दूरशिक्षण पध्दती नवी असल्याने प्रथम वर्षाच्या गृहपाठ मार्गदर्शनामध्ये तुम्हाला पुस्तकात उत्तरे शोधणे सोपे व्हावे म्हणून प्रकरणांचे संदर्भ मुद्यांच्या शेवटी दिलेले आहेत. यंदाच्या वर्षाची प्रश्नपेढी सोडविताना तसेच द्वितीय वर्षाला गेल्यावर उत्तरे कोणत्या प्रकरणात सापडतील ते तुम्ही स्वत:च शोधणे अपेक्षित आहे.

प्र. १) खालील प्रश्नांची ८ ते १० वाक्यात उत्तरे लिहा.

अ) प्रबोधन म्हणजे काय?

प्रस्तावना – भारतामध्ये प्रबोधनाची सुरुवात ब्रिटिश काळात झाली.

प्रबोधनाचा अर्थ– वैचारिक जागृती, मध्ययुगीन भारताच्या सुप्तावस्थेची कारणे, चौफेर, जागृत व सखोल दृष्टिकोन, सर्वांगीण सुधारणांचे पर्व

समारोप – प्रबोधनामुळे आधुनिक भारताची उभारणी झाली.

(प्रबोधनाचा अर्थ समजून घेऊन उत्तर लिहिण्यासाठी पहा – प्रकरण क्र. ३ मुद्दा क्र. ३.२ प्रबोधन म्हणजे काय?)

ब) १८५७च्या उठावाचे तत्कालीन कारण लिहा.

प्रस्तावना – १८५७ मध्ये ईस्ट इंडिया कंपनीच्या सत्तेविरुध्द संस्थानिक, जमीनदार, सैनिक, शेतकरी इ. घटकांनी मोठा उठाव केला. १८५७ च्या उठावाचे तत्कालीन कारण – नवी काडतुसे, त्यात गाईच्या व डुकराच्या चरबीचा वापर असल्याचे वृत्त, काडतुसाचे आवरण दातांनी काढण्याची गरज, हिंदूंना गाय पुज्य व मुसलमानांना डुकर निषिध्द. त्यातून असंतोष, काडतुसे वापरण्यास नकार देणा–यांना शिक्षा, मंगल पांडेकडून अधिकाऱ्याची हत्या, उठावाची सुरुवात

समारोप – १८५७ चा उठाव कंपनी सरकारने मोडून काढला.

(पहा प्रकरण क्र. २)

क) जालियनवाला बाग हत्याकांड प्रकरणाची माहिती द्या.

प्रस्तावना – ब्रिटिश सरकारने भारतावर सत्ता राखण्यासाठी दडपशाहीचा मार्ग अवलंबिला होता, त्याचे उत्कृष्ट उदाहरण म्हणजे जालियनवाला बाग हत्याकांड,

जालियनवालाबाग हत्याकांड – जुलमी रौलट कायद्यांविरुध्द असंतोष, जालियनवाला बाग येथील सभा, जनरल डायरचा गोळीबार, नुकसान,

समारोप – या हत्याकांडाच्या परिणामी राष्ट्रीय चळवळीस अधिक चालना मिळाली.

(प्रकरण क्र. ६ च्या आधारे वरील मुद्यांचा विस्तार करा.)

ड) नेहरूंनी मांडलेली पंचशील तत्त्वे कोणती?

प्रस्तावना – भारत स्वतंत्र झाल्यावर शांततामय सहजीवनाचे उद्दिष्ट ठेवून परराष्ट्रीय धोरणाची आखणी करण्यात आली.

पंचशील तत्त्वे – राजकीय सार्वभौमत्व व प्रादेशिक अखंडतेचा मान राखणे, अनाक्रमण व भौगोलिक सीमांचा मान, अंतर्गत कारभारात हस्तक्षेप न करणे, आंतरराष्ट्रीय राजकारणातील समानता व परस्पर सहकार्य, शांततामय सहजीवन.

समारोप – नेहरूंचे हे धोरण कितपत यशस्वी झाले? तुमचे मत एक ते दोन वाक्यात लिहा.

(प्रकरण क्र. १५च्या आधारे पंचशील तत्त्वे म्हणजे काय हे समजून घेऊन उत्तर लिहा.)

प्र. २) खालील प्रश्नांची २५ ते ३० वाक्यात उत्तरे लिहा. (कोणतीही दोन)

अ) ईस्ट इंडिया कंपनीने बंगाल प्रांतावर आपले प्रभूत्व कशाप्रकारे प्रस्थापित केले?

प्रस्तावना – ब्रिटिश व्यापाराच्या निमित्ताने भारतात आले आणि राज्यकर्ते झाले. ईस्ट इंडिया कंपनी या ब्रिटिश व्यापारी कंपनीने भारतातील साम्राज्यविस्ताराची सुरुवात बंगालपासून केली.

बंगालमधील सत्तास्थापना – व्यापारासाठी सवलती प्लासीची लढाई – ब्रिटिश-फ्रेंच युध्दाच्या निमित्ताने ब्रिटिश वखारीस तटबंदी, त्यास बंगालच्या नबाबाचा विरोध व प्लासीची लढाई, नबाबाचा पराभव, बक्सारची लढाई – पदच्युत नबाब, अयोध्येचा वजीर व दिल्लीचा बादशहा यांच्या विरुध्दची लढाई, त्यांचा पराभव, बंगाल, बिहार व ओरिसाची दिवाणी कंपनीला.

समारोप – बादशहाच्या पराभवामुळे कंपनीची बाजू जड झाली. बंगालनंतर म्हैसूरचा राजा टिपू, मराठे यांचा आणि अखेरीस शीखांचा पराभव करून जवळजवळ संपूर्ण भारतावर ईस्ट इंडिया कंपनीची सत्ता प्रस्थापित.

(प्रकरण क्र. १ पहा.)

ब) सत्याग्रह ही संकल्पना स्पष्ट करा.

प्रस्तावना – गांधीजींचा भारतीय स्वातंत्र्यलढ्यातील प्रवेश

सत्याग्रह – गांधीजींनी सामाजिक सुधारणा, आर्थिक सबलीकरण व राष्ट्रीय चळवळ यांची सांगड घातली. संपूर्ण चळवळीला नैतिकतेची बैठक दिली. उच्च ध्येयाचा पुरस्कार सर्वांनीच केला. परंतु, ध्येयपूर्तीसाठीची साधनेही शुध्द असली पाहिजेत असा आग्रह गांधीजींनी धरला. त्यातूनच सत्याचा आग्रह, शत्रूबाबतही प्रेम व चळवळीचा जहाल मार्ग आणि त्यासाठी अहिंसक मार्गाचा अवलंब यावर भर देणारे जे तत्त्वज्ञान व कार्यक्रम गांधीजींनी सांगितला त्यालाच सत्याग्रह म्हणतात. गांधीजींनी सत्याग्रहाचा वापर सर्व क्षेत्रामध्ये चळवळी उभारण्यासाठी केला.

राजकीय क्षेत्र – उपोषण, प्रभात फेऱ्या, मोर्चे, असहकार, सविनय कायदेभंग इ. मार्गांचा पुरस्कार

सामाजिक क्षेत्र – हरिजन व गिरीजनांसाठी सेवासंघ, स्त्रियांचा समाजकारण व राजकारणातील सहभाग, तसेच श्रमप्रतिष्ठा यांचा पुरस्कार, भंगीमुक्ती चळवळ, स्वच्छता मोहीम, दारूबंदीची चळवळ

आर्थिक क्षेत्र – कुटीरोद्योगांचा पुरस्कार, खादी व चरखा यांचा वापर, शेतकरी व कामगार यांच्या मागण्यांसाठी सत्याग्रह

समारोप – सत्याग्रहाचे महत्त्व –अभिनव साधन, भारतीय स्वातंत्र्य चळवळ अधिक व्यापक झाली.

(मुद्यांच्या विस्तारासाठी प्रकरण क्र. ७ पहा.)

क) जातीय दंगली आणि भारताची फाळणी यांचा आढावा घ्या.

प्रस्तावना – प्रस्तावना म्हणून मुस्लिम लीगची स्वतंत्र मुस्लिम राष्ट्राची कल्पना व मागणी ही पार्श्वभूमी. दोन ते तीन वाक्यात लिहीता येईल.

जातीय दंगली – मुस्लिम लीगची प्रत्यक्ष कृतीची घोषणा, दंगलींची सुरुवात, दंगलींचे स्वरूप, दंगलींची व्याप्ती.

भारताची फाळणी – जातीय दंगलींमुळे नेहरू, पटेल आदि नेते फाळणीसाठी तयार, म. गांधी व अब्दुल गफ्फार खान यांची भूमिका, भारताच्या फाळणीसह स्वातंत्र्याची माऊंटबॅटन योजना जाहीर, (योजनेची माहिती देणे अपेक्षित), योजनेनुसार १४ ऑगस्टला पाकिस्तानची निर्मिती व स्वातंत्र्य

समारोप – फाळणीचे तुम्हाला जाणविणारे परिणाम दोन ते तीन वाक्यात लिहा.

(प्रकरण क्र. १०च्या आधारे उत्तर लिहिणे अपेक्षित आहे.)

ड) ब्रिटिशकालीन आर्थिक विचारांचे मूल्यमापन करा.

प्रस्तावना – ब्रिटिश काळात भारतीय विचारवंतांनी व नेत्यांनी भारताच्या आर्थिक समस्या, त्यांची कारणे व त्यावरील उपाय याबाबत विचार मांडले.

ब्रिटिशकालीन आर्थिक विचारांचे मूल्यमापन –

मर्यादा – विचार शहरे व आधुनिक उद्योग यांच्याशीच निगडीत, भारतीय कारखान्यांमधील कामगारांच्या स्थितीकडे दुर्लक्ष.

महत्त्व व परिणाम – ब्रिटिशांविरुध्द असंतोषात भर, एकात्मता निर्माण होण्यास मदत, उद्योजकांमध्ये राष्ट्रीय भावनेचा उदय.

समारोप – या आर्थिक विचारांनी स्वतंत्र भारताच्या आर्थिक विकासाची दिशा निश्चित केली.

(प्रकरण क्र. ११ च्या आधारे उत्तर लिहिणे अपेक्षित आहे.)

प्र. ३) खालील टिपा २५ ते ३० वाक्यात लिहा. (कोणत्याही दोन)

अ) म. फुले

प्रस्तावना – म. फुल्यांचा अल्प परिचय,

म. फुले यांचे कार्य –

स्त्रियांसाठी कार्य – शाळा, विधवाविवाहास पाठिंबा, बालहत्याप्रतिबंधक गृहाची स्थापना, केशवपनाविरुध्द न्हाव्यांचा संप

दलितांसाठी कार्य – शाळा, समानतेचा पुरस्कार, शोषणाविरुध्द आवाज

सत्यशोधक समाजाची स्थापना

शेतकऱ्यांसाठी कार्य

समारोप – म. फुल्यांच्या कार्याचे महत्त्व (स्वत: विचार करून लिहिण्याचा प्रयत्न करा.)

(प्रकरण क्र. ३ च्या आधारे विस्तार करावा.)

ब) राणीचा जाहीरनामा

प्रस्तावना – १८५७च्या उठावामागे संस्थानिकांचा असंतोष व धार्मिक तसेच सामाजिक क्षेत्रामध्ये विदेशी सरकारने केलेल्या हस्तक्षेपाबाबतची नाराजी ही महत्त्वाची कारणे होती. याची दखल घेऊन १८५८ मध्ये इंग्लंडच्या राणीने जाहीरनाम्या द्वारे सरकारचे नवे धोरण जाहीर केले.

राणीचा जाहीरनामा, पार्श्वभूमी, हेतू, प्रमुख बाबी – राज्यकारभाराचा अधिकार ब्रिटिश पार्लमेंटकडे, संस्थानिकांचे हक्क, मानमरातब व प्रतिष्ठा राखली जाईल, कंपनीने केलेले करारमदार पाळले जातील, प्रजेच्या समृध्दीसाठी सरकार प्रयत्नशील राहील, धर्माच्या बाबतीत ढवळाढवळ केली जाणार नाही, भारतीयांना नोकरीमध्ये व राज्यकारभारात अधिक संधी दिल्या जातील.

मूल्यमापन – जाहीरनाम्यातील वचनांची पूर्तता कधी झाली नाही. कर्झनसारख्या अधिकाऱ्यांनी त्याच्याकडे दुर्लक्षच केले.

समारोप – सामाजिक सुधारणांबाबत हस्तक्षेप न करण्याचे धोरण मात्र अंमलात आणले गेले. राणीच्या जाहीरनाम्याने भारतीयांच्या आकाक्षा मात्र वाढल्या.

(संदर्भ प्रकरण क्र. ४)

क) पहिल्या पर्वातील महाराष्ट्रातील सशस्त्र क्रांतिकारकांचे कार्य

प्रस्तावना – सशस्त्र क्रांती म्हणजे गुप्त संघटना स्थापन करून दहशतवादी कारवायांच्या साहाय्याने सरकारला आव्हान देणे.

पहिल्या पर्वातील महाराष्ट्रातील सशस्त्र क्रांतिकारकांचे कार्य – वासूदेव बळवंत फडके यांचा उठाव, चाफेकर बंधूंनी केलेली रँड या प्लेग अधिकाऱ्याची हत्या, अभिनव भारतचे कार्य, मॅजिस्ट्रेट जॅक्सन खून.

समारोप – पहिल्या पर्वातील महाराष्ट्रातील क्रांतिकार्याचे महत्त्व तुमच्या मनाने लिहिण्याचा प्रयत्न करा.

(सविस्तर माहितीसाठी प्रकरण क्र. ९ पहा.)

ड) **भारतातील शेतकरी व कामगार चळवळी**

प्रस्तावना – सर्वप्रथम म.फुले व नारायण मेधाजी लोखंडे यांनी शेतकरी व कामगार यांच्या स्थितीची दखल घेतली.

शेतकरी चळवळी – शेतकऱ्यांच्या समस्या, शेतकरी आंदोलने – बार्डोलीचा व मुळशीचा सत्याग्रह, राष्ट्रीय सभेशी सहकार्य, किसान सभांची स्थापना, अखिल भारतीय किसान सभा

कामगार चळवळी – रशियातील साम्यवादी क्रांती व आंतरराष्ट्रीय कामगार संघटना यांच्या पार्श्वभूमीवर चळवळीचा विकास, अहमदाबादचा संप, आयटकची स्थापना, राष्ट्रीय लढ्यातील सहभाग, स्वतंत्र लढे व कामगार कायद्यांची निर्मिती

समारोप – या चळवळींचा फायदा आज शेतकरी व कामगारांना झालेला दिसतो का यावर तुम्ही स्वत: विचार करून दोन ते तीन वाक्यांमध्ये लिहा.

(प्रकरण क्र. ११ च्या आधारे उत्तर लिहा.)

प्र. ४) **भारताच्या स्वातंत्र्यलढ्यातील लो. टिळकांच्या योगदानाचे वर्णन करा.**

प्रस्तावना – जहालमतवादाच्या उदयाची कारणे ५ ते ६ वाक्यात द्यावीत.

लो. टिळकांचे योगदान – केसरी–मराठा, राष्ट्रीय उत्सव, रँडशाहीवर टिका, वंगभंग आंदोलन, चतु;सूत्री, ऐक्याचे प्रयत्न – लखनौ करार जहाल–मवाळ ऐक्य, काँग्रेस–लीग ऐक्य, होमरूल लीग चळवळ

समारोप – लो. टिळकांच्या जहाल स्वरूपाच्या कार्यामुळे राष्ट्रीय चळवळ अधिक व्यापक झाली, बळकट झाली. तिचे रुपांतर लोकचळवळीमध्ये झाले. पुढील काळात म. गांधींनी चळवळ अधिक व्यापक करताना शेतकरी, कामगार, स्त्रिया आदि जनसामान्याना त्यात सामावून घेतले.

(मुद्यांच्या विस्तारासाठी प्रकरण क्र. ६ वाचा.)

प्र.५) **दलितांच्या उध्दारासाठी डॉ. आंबेडकरांनी कोणते कार्य केले?**

प्रस्तावना – ब्रिटिश काळातील जातिव्यवस्था व दलितांची परिस्थिती, म. फुले, छ. शाहूमहाराज, म.गांधी यांनी दलितांसाठी केलेले कार्य याबाबत ५ ते ६ वाक्ये लिहा.

डॉ. आंबेडकरांचे कार्य – बहिष्कृत हितकारिणी सभा, अस्पृख्य परिषदा, महाडचा चवदार तळ्याचा सत्याग्रह, वेगळ्या मतदारसंघाची मागणी, पुणे करार, स्वतंत्र मजूर पक्षाची स्थापना, दलित फेडरेशनची स्थापना, रिपब्लिकन पक्षाची स्थापना, बौध्द धर्माचा स्वीकार

समारोप – बाबासाहेब आंबेडकरांच्या कार्याचे आज काय महत्त्व आहे असे तुम्हाला वाटते ते स्वत: विचार करून लिहा. **(प्रकरण क्र. १२ च्या आधारे उत्तराचा विस्तार करा.)**

❁❁❁

राज्यशास्त्राची ओळख (PG - 1)

प्रश्न १) पुढील प्रश्नांची ८ ते १० ओळीत उत्तरे लिहा.

अ) **राज्यसंस्थेला 'संस्थांची संस्था' असे का म्हणतात?**

प्रस्तावना – राज्यांतर्गत सर्व व्यक्ती व संस्था यांच्यावर राज्याचे नियंत्रण – राज्यसत्ता ही नियंत्रणात्मक – सदस्यत्व अनैच्छिक – राज्यसंस्था विसर्जित होत नाही. **समारोप.**

आ) **मूलभूत हक्क आणि कर्तव्य थोडक्यात स्पष्ट करा.**

प्रस्तावना – हक्कांचे २ प्रकार – १) नैतिक २) कायदेशीर

कायदेशीर हक्कांचे २ प्रकार – १) नागरी २) राजकीय – मूलभूत अधिकारांचे व्यक्तिविकासांतील महत्त्व. नागरिकांची कर्तव्ये. **समारोप.**

इ) राजकीय पक्षाचा अर्थ व कार्ये सांगा.

प्रस्तावना – राजकीय पक्षाचा अर्थ

राजकीय पक्षाची कार्ये : १) जनमत तयार करणे २) जनता व शासन यातील दुवा ३) शासन निर्मितीत सहभाग ४) शांततापूर्ण मार्गाने शासनात परिवर्तन घडवून आणणे. **समारोप.**

ई) स्थानिक स्वराज्य संस्थेचे स्वरूप व कार्ये लिहा.

प्रस्तावना – सत्तेच्या विकेंद्रीकरणासाठी स्थानिक स्वराज्य शासन – स्थानिक गरजांचे स्वरूप ठरवता येते. – निश्चित अशा प्रदेशावर कार्य करते. स्थानिक सेवा पुरवणे हे उद्दिष्ट. – लोकशाहीचे प्रशिक्षण देणारी पाठशाळा.

कार्ये १) ऐच्छिक २) अनैच्छिक. **समारोप.**

प्रश्न २) पुढील प्रश्नांची २५ ते ३० ओळीत उत्तरे लिहा. (कोणतेही दोन)

अ) राज्यशास्त्राच्या अभ्यासाच्या विविध पद्धतींची चर्चा करा.

प्रस्तावना – १) ऐतिहासिक पद्धती २) तुलनात्मक पद्धत ३) प्रयोगात्मक पद्धत ४) निरीक्षणात्मक पद्धती ५) संख्याशास्त्रीय पद्धत. **समारोप.**

आ) स्वातंत्र्याची संकल्पना स्पष्ट करून स्वातंत्र्याचे प्रकार सांगा.

प्रस्तावना – स्वातंत्र्य म्हणजे स्वैराचार नव्हे. अनिर्बंधता नव्हे .

प्रकार – १) नैसर्गिक २) नागरी स्वातंत्र्य ३) राजकीय स्वातंत्र्य ४) आर्थिक स्वातंत्र्य ५) राष्ट्रीय स्वातंत्र्य. **समारोप.**

इ) जॉन लॉकचा सामाजिक करार सिद्धान्त स्पष्ट करा.

प्रस्तावना – इंग्लंडमधील विचारवंत – १) निसर्गावस्था २) सामाजिक करार ३) प्रतिकाराचा हक्क ४) कराराची वैशिष्ट्ये ५) कराराचे मूल्यमापन. **समारोप.**

ई) कायदेमंडळाची कार्ये स्पष्ट करा.

प्रस्तावना – कायदेमंडळाची कार्ये – १) कायदे तयार करणे २) कार्यकारी मंडळावर नियंत्रण ठेवणे ३) आर्थिक कार्य ४) न्यायविषयक कार्य ५) निवडणुकीचे कार्य ६) इतर कार्ये. **समारोप.**

प्रश्न ३) टिपा लिहा. २५ ते ३० ओळी (कोणत्याही दोन)

अ) राज्याचे घटक

प्रस्तावना – राज्याचे घटक – १) भूप्रदेश २) लोकसंख्या ३) शासनव्यवस्था ४) सार्वभौमत्व. **समारोप.**

आ) लोकशाहीचे गुण व दोष –

प्रस्तावना – गुण – १) लोकच्छेवर आधारित लोककल्याणकारी राज्य २) जनतेचा सहभाग ३) 'समता' या संकल्पनेचा स्वीकार ४) व्यक्तिस्वातंत्र्याचा पुरस्कार ५) शांततामय परिवर्तनास वाव ६) राज्य हे व्यक्तिविकासाचे साधन इत्यादी.

दोष – १) गुणवत्तेपेक्षा लोकप्रियतेस महत्त्व २) संख्यात्मकतेस फाजील महत्त्व ३) समतेचे तत्त्वज्ञान अव्यवहार्य ४) बहुसंख्याकांच्या हुकुमशाहीचा धोका ५) सातत्यपूर्ण धोरणांचा अभाव ६) लोकमत अनुकूलतेसाठी अनिष्ट साधनांचा वापर ७) सदोष निवडणूक पद्धत ८) खर्चिक पद्धती इत्यादी. **समारोप.**

इ) **कल्याणकारी राज्याची कार्ये –**

प्रस्तावना – अनैच्छिक कार्ये – १) संरक्षण २) शांतता व सुव्यवस्था

ऐच्छिक कार्ये – १) नैसर्गिक संकटांना तोंड देणे २) दळणवळणाची साधने व जनसंपर्काची साधने पुरविणे ३) सार्वजनिक आरोग्य ४) व्यक्तिविकास. **समारोप.**

ई) **राज्याच्या उत्क्रांती व विकासाचे टप्पे –**

प्रस्तावना – राज्याच्या उत्क्रांती व विकासाचे टप्पे – कुटुंबसंस्था – जमात व टोळी – पौर्वात्य साम्राज्ये – ग्रीक नगरराज्ये – रोमचे विश्वसाम्राज्य – सरंजामी राज्ये – राष्ट्रराज्ये – राष्ट्रराज्यांचे भवितव्य. **समारोप.**

प्रश्न ४) राज्यशास्त्रांचा इतर सामाजिकशास्त्रांशी असलेला संबंध स्पष्ट करा.

प्रस्तावना – १) राज्यशास्त्र व इतिहास २) राज्यशास्त्र आणि अर्थशास्त्र ३) राज्यशास्त्र आणि समाज शास्त्र ४) राज्यशास्त्र आणि नीतिशास्त्र ५) राजयशास्त्र आणि मानसशास्त्र ६) राज्यशास्त्र आणि भूराज्यशास्त्र. **समारोप.**

प्रश्न ५) सार्वभौमत्वाची व्याख्या सांगून आधार स्पष्ट करा.

प्रस्तावना – सार्वभौमत्वाची व्याख्या – १) जाँ बोदँ २) प्रा. बर्जस

सार्वभौमत्वाचे आधार – १) निरंकुशता २) चिरंतनता ३) एकमेवता ४) सर्वसमावेशकता ५) अदेयता ६) अविभाज्यता. **समारोप.**

❆❆❆

प्राकृतिक भूगोल (Gg - 1)

प्रश्न १) पुढील प्रश्नांची उत्तरे ८ ते १० ओळीत लिहा.

१) **प्राकृतिक भूगोलाच्या अभ्यासाचे महत्त्व लिहा.**

प्राकृतिक भूदृष्याचे ज्ञान होण्यास मदत, भूकवचाची माहिती, खनिजांची माहिती, भू – हालचाली, हवामान इत्यादी मुद्द्यांची माहिती लिहावी.

२) **प्रस्तरभंग म्हणजे काय?**

प्रस्तरभंगाची व्याख्या व माहिती लिहिणे आवश्यक.

३) **हिमनदीची वैशिष्ट्ये लिहा.**

बर्फाची जाडी, थर, वाहण्याचा वेग, हवामानावर होणारे परिणाम इत्यादी मुद्द्यांचे स्पष्टीकरण करणे आवश्यक.

४) **रासायनिक विदारण म्हणजे काय?**

व्याख्या - स्पष्टीकरण करणे आवश्यक.

प्रश्न २) पुढील प्रश्नांची उत्तरे २५ ते ३० ओळीत लिहा (कोणतेही दोन)

१) **भूमिस्वरूपांचे श्रेणीवार वर्गीकरण करा.**

प्रस्तावना – भूकवचावर अंतर्गत व बाह्य शक्तीचा परिणाम होऊन अनेक प्रकारची भूमिस्वरूपे निर्माण होतात.

मुद्दे – प्राथमिक श्रेणीची भूमिस्वरूपे, द्वितीय श्रेणीची भूमिस्वरूपे, तृतीय श्रेणीची भूमिस्वरूपे इत्यादी मुद्द्यांचे स्पष्टीकरण करणे आवश्यक. **समारोप.**

२) **नदीचे कार्य कोणकोणत्या घटकांवर अवलंबून असते ते लिहा.**

प्रस्तावना – नदीची व्याख्या.

मुद्दे – भूप्रदेशाचा उतार, पाण्याचा संचय, खडकांचा प्रकार, वनस्पतीचे आच्छादन इत्यादी मुद्द्यांचे स्पष्टीकरण करणे आवश्यक. **समारोप.**

३) **पृथ्वीच्या अंतरंगाविषयी सविस्तर माहिती लिहा.**

प्रस्तावना – पृथ्वीची उत्पत्ती होऊन सुमारे ५ अब्ज वर्षे झाली असावीत.

मुद्दे – शिलावरण, प्रावरण, गाभा या विषयी माहिती आकृतीसह स्पष्टीकरण करणे आवश्यक. **समारोप.**

४) **सागरी लाटांच्या खननक्रियेमुळे निर्माण होणाऱ्या भूमिस्वरूपाचे वर्णन करा.**

प्रस्तावना – सतत सुरू असलेल्या सागरी लाटांच्या कार्यामुळे भूखंडे, सागरी बेटे यांच्या किनाऱ्याचे स्वरूप सतत बदलत असते.

मुद्दे – तरंगकृत मंच, सागरी गुहा, कमानी, स्तंभ, आघात छिद्रे या मुद्द्यांचे आकृतीसह स्पष्टीकरण करणे आवश्यक. **समारोप.**

प्रश्न ३) टीपा लिहा (कोणत्याही दोन)

१) **घडीचे पर्वत**

प्रस्तावना – भूकवचातील रेषाकृती लांबलचक खळगे व भू – अभिनती, भू – अभिनतीतून घडीच्या पर्वताची निर्मिती झाली असावी.

मुद्दे – शूशर्ट यांनी मांडलेली विभागणी, १) भू – अभिनती, २) बहुभूअभिनती ३) मध्य भू – अभिनती या मुद्द्यांचे स्पष्टीकरण करणे आवश्यक

२) **होम्स यांचा प्रक्रमण प्रवाह सिद्धान्त**

प्रस्तावना – भूखंडाची निर्मिती व वितरण याबद्दल होम्स यांनी अत्याधुनिक शास्त्रीय सिद्धान्त मांडला. हा सिद्धान्त किरणोत्सर्जनाच्या प्रक्रियेवर आधारित आहे.

मुद्दे – तीन थरात विभागणी – १) ग्रॅनोडायोराईट, २) अँफिबोलाईट, ३) इक्लोगाईट या मुद्द्यांचे स्पष्टीकरण करणे आवश्यक. **समारोप.**

३) **घड्यांचे प्रकार**

प्रस्तावना – भूभागातील दाबामुळे खडकांना घड्या पडून त्यांना कमानीसारखे व खोलगट आकार प्राप्त होतात.

मुद्दे – घड्यांचे प्रकार – १) समात्र वली, २) असमात्र वली, ३) उपरी वली, ४) शायी वली, ५) उपरी प्रमोद वली, ६) प्रच्छद पट, ७) पंख सदृश्य वली, ८) सविमुखवली, ९) संसमुखवली इत्यादी प्रकारांचे आकृतीसह स्पष्टीकरण करणे आवश्यक. **समारोप.**

४) **वाऱ्याचे संचयन कार्य**

प्रस्तावना – जेथे वाऱ्याचा वेग मंदावतो त्या ठिकाणी वाऱ्याला अडथळा निर्माण होतो व संचयन कार्य सुरु होते.

मुद्दे – संचयन कार्यामुळे निर्माण होणारी भूमिस्वरूपे – १) बारखण, २) पवनाकृती टेकड्या, ३) ताराकृती टेकड्या, ४) लोएस, ५) उर्मी चिन्हे इत्यादी मुद्द्यांचे आकृतीसह स्पष्टीकरण करणे आवश्यक. **समारोप.**

प्रश्न ४) तबक म्हणजे काय? तबक विवर्तनांची माहिती उदाहरणासह लिहा.

प्रस्तावना – तबकाची व्याख्या व त्याची निर्मिती कशी होते ते लिहणे अपेक्षित.

मुद्दे – मुख्य तबके – १) प्रशांत तबक व त्याचे परिणाम, २) भारतीय तबक ३) इतर तबके या मुद्द्यांचे आकृतीसह स्पष्टीकरण करणे आवश्यक. **समारोप.**

प्रश्न ५) ज्वालामुखी विषयी माहिती लिहा व त्याचे प्रकार व भौगोलिक वितरण स्पष्ट करा.

प्रस्तावना – ज्वालामुखीची व्याख्या लिहणे आवश्यक आणि थोडक्यात स्पष्टीकरण.

मुद्दे – ज्वालामुखी निर्माण होण्याची कारणे, ज्वालामुखीचे प्रकार – १) ढालसदृश्य ज्वालामुखी, २) घुमटाकृत ज्वालामुखी, ३) रक्षाकृत ज्वालामुखी, ४) संयुक्त ज्वालामुखी तसेच त्यांचे उपप्रकार

भौगोलिक वितरण – १) प्रशात तबक, २) अल्प पर्वत (इत्यादी मुद्द्यांचे सविस्तर स्पष्टीकरण करणे आवश्यक.)

❁❁❁

मराठी पेपर - १ (MG – 1)

गृहपाठ – १

खालीलपैकी कोणत्याही एका विषयावर निबंध लिहा.

१. **माझा आवडता कलाकार**

आवडता कलाकार – त्याची माहिती – त्याच्या कलेची माहिती – आवडण्याची कारणे – समाजातील लोकप्रियता - तुम्हाला का आवडतो?

२. **संगणकाचा वापर – फायदे व तोटे.**

संगणकाचा शोध – संगणकात झालेले बदल – मानवी जीवनात संगणकाचा वापर – मानवाची प्रगती – जागतिक घडामोडींची माहिती – औद्योगिकीकरणात उपयोग – चॅटींगचे फायदे – मानवी जीवनात आलेली यांत्रिकता – भावनिकतेचा अभाव – दुष्परिणाम.

३. **प्रदूषणाचा भस्मासूर**

पर्यावरणाचे वर्णन – जंगलांचे संवर्धन करण्याची गरज – प्लास्टीकचा अतिरेकी वापर – मानवी जीवनावर व पर्यावरणावर होणारे दुष्परिणाम – प्रदूषण रोखण्याचे प्रयत्न – पर्यावरण संवर्धनाची गरज – प्लास्टिक ऐवजी अन्य वस्तूंचा वापर.

४. **एक दिवस 'संस्कृतीचा'**

भारतीय जीवन पद्धतीत सणांचे महत्त्व – संस्कृतीचे महत्त्व – संस्कृतीची गरज – एका पिढीकडून दुसऱ्या पिढीकडे संस्कृतीचे संक्रमण – हिंदू संस्कृती किंवा कोणतीही संस्कृती आवडण्याची कारणे – संस्कृतीचे सादरीकरण – संस्कृती कोणती आवडते – कोणती आवडत नाही.

५. **डोळे भरले माणुसकीने**

समाज जीवनात माणुसकीला असणारे स्थान, महत्त्व – अडचणीच्या वेळी माणसांनी केलेली मदत – त्यातून मिळणारे प्रेम, आपुलकी – निर्माण झालेला जिव्हाळा एखादा प्रसंग – त्यातून घडलेले माणुसकीचे दर्शन.

गृहपाठ २ रा

प्रश्न – वृत्तपत्र, आकाशवाणी व दूरदर्शन या तीनही प्रसारमाध्यामातील जाहिरातींचे एक – एक उदाहरण द्या.
(प्रत्येक माध्यम निराळे असल्यामुळे माध्यमानुसार जाहिरात लिहावी.) खालीलपैकी कोणत्याही एका विषयावर लिहीणे आवश्यक.

१) **लॅपटॉप शोरूम –** शोरूमचे नाव, ठिकाण, वेळ, वैशिष्ट्ये, लॅपटॉपचे प्रकार, त्याची माहिती, मान्सून ऑफर.

२) **दुचाकीची शोरूम –** शोरूमचे नाव, ठिकाण, वेळ, कंपनीचे नाव, गाड्यांचे प्रकार, गाड्यांची किंमत, आवश्यक कागदपत्रे, सध्याची ऑफर, कर्जाबद्दलची माहिती.

३) **साड्यांचे दुकान –** दुकानाचे नाव, ठिकाण, वेळ, साड्यांचे प्रकार, साड्यांची वैशिष्ट्ये, मान्सून सेल ऑफर, सवलत.

गृहपाठ ३ रा – अ

१. खालील उताऱ्याचा १/३ सारांश करा.

२. उताऱ्याला शिर्षक द्या.

अ) पोरबंदर – महात्मा गांधी यांचे जन्मस्थान, समुद्राच्या अगदी जवळ. त्यामुळे पोरबंदरचे पाणी खारे आहे. या गावात प्रत्येक घराण्याचे 'टाके' बांधण्याचा रिवाज होता. २० 'लांब, २०' रुंद, १५' खोल, सुमारे २०,००० गॅलन पावसाचे पाणी साठवण्याची क्षमता असलेले टाके. महात्माजींच्या आधीच्या पिढ्यांपासून तेथे आहे. कदाचित महात्माजींना स्वयंपूर्णतेचे, नैसर्गिक साधनांचा काटेकोर जपून वापर करण्याचे बालकडू याच पाण्यातून मिळाले असेल. एवढेच काय, तर आपले माजी राष्ट्रपती के. आर. नारायणन् यांनी दिल्लीतील पाणी टंचाई ओळखून राष्ट्रपती भवनात पावसाच्या पाण्याची साठवण करून त्याचा दैनंदिन गरजांसाठी उपयोग केला जावा, अशी व्यवस्था केली आणि संपूर्ण राष्ट्रापुढे आदर्श ठेवला आहे. आपल्याला एवढी समृद्ध परंपरा लाभलेली असताना वाढत्या पाणीटंचाईच्या दिवसात आपण याचा पुरेपूर शास्त्रोक्त वापर केला पाहिजे.

गृहपाठ ३ रा – ब

ब) तुमच्या भागात महापालिकेतर्फे नाट्यगृहाची सोय व्हावी यासाठी संबंधित अधिकाऱ्यांना विनंती अर्ज लिहा.
तुम्ही राहात असलेला विभाग, त्यातील सांस्कृतिक विभागाचे अधिकारी, करमणूक साधनांची गरज, नाटयगृहाची सोय करण्याची विनंती.

गृहपाठ ४ था

प्रश्नाचे उत्तर लिहा (कोणतेही एक)

१. **दुसऱ्या महायुद्धानंतरच्या काळात बटाट्याच्या चाळीतील लोकांच्या जीवनात कोणते बदल झाले?**
प्रस्तावना – लेखकाचा परिचय, महायुद्धापूर्वीचे चाळीतील वातावरण, साधे राहणीमान, चाळी बद्दल आपलेपणा महायुद्धानंतर महागाई, मुलींच्या नोकरीवर घर अवलंबून मोठ्यांबद्दल आदर नसणे, आपुलकी नसणे, पूर्वीसारखा विश्वास नाही, मोकळेपणा नाही, उत्सवाच्या कमिट्या व नियम, खरा ओलावा नाही, समारोप.

२. **गं. बा. सरदारांनी दलित साहित्यीकांना कोणते मार्गदर्शन केलेले आहे?**
प्रस्तावना, लेखकाचा परिचय, ध्येयवादी साहित्याचे स्वरूप, साहित्योपासनेचे व्रत, ज्ञानसाधना करावी, वैचारिक लेखन, इतिहासाचे काटेकोर पालन, विज्ञाननिष्ठा बाळगावी, समारोप.

३. **शरद जोशींनी सांगितलेल्या शेतकऱ्यांच्या समस्या स्पष्ट करा?**

प्रस्तावना, लेखकाचा परिचय, शेतमालाच्या कमी किंमती, सक्तीची धान्य वसुली, निर्यातीबाबतचे पक्षपाती धोरण, समारोप.

गृहपाठ ५ वा

कोणत्याही दोन टिपा लिहा

१. **वारली समाजाच्या समस्या**

जमीन मालकाची कामाची जबरदस्ती, अमानुष छळ, दारिद्र्य, अन्याय, गुलामगिरी, विनामूल्य काम, समारोप.

२. **रखमाबाईंच्या व्यक्तिमत्त्वाचे पैलू.**

एकोणिसाव्या शतकातील धाडसी स्त्री, चाकोरी मोडण्याचे धाडस, जिद्द, चिकाटी, बंडखोर वृत्ती, समारोप.

३. **सासवड ते पुणे प्रवास**

छकडा किंवा बैलगाडीने प्रवास, घाटातील रस्ता, भूतांची भिती, चोर लुटारूंची भिती, समारोप.

❁❁❁

English I (ENG – 1)

Text – Action and Emotion
Note : All Questions are Compulsory

Home Assignment – I

Q.1) Explain the following sentences giving reference to their context in about 10 – 12 lines each.

Ex : - 'He thought nothing of rain or storm or snow'

This sentence has been extracted from biography of Sir Alexander Fleming, British microbiologist who discovered the antibiotic, 'penicillin'.

Here 'to think nothing of' means 'not to care about'. This Means that Fleming worked with full dedication without thinking anything. He didn't care about any season for his dedicated work. Many times he 'tried and failed' because of lack of equipments. But only because of his endurable patience he could succeed in his goal.

His hard work, perseverance and talent gave wonderful present to world, for this he was awarded Noble Prize in 1945.

This sentence shows that Fleming was symbolized with vital energy, Zestful excellence and an indomitable spirit.

A) Write any two of the following **(10)**

1) "He thought nothing of rain or storm or snow''
2) I myself am strong and a fine runner.

3) 'It is certainly been a long road for Ali'
4) 'The light has gone out of our lives and every where it is dark'

B) Explain the following lines of the poem giving reference to their context. (any one) (5)
1) "I don't know politics but I know the names of those in power.
2) Love's not Time's fool
3) 'And death shall be no more, death, thou shall die'.

C) Make Assertive (any one) (1)
Example: Who would like to work on holiday?
Ans : No one would like to work on holiday
1) Who is free from troubles?
2) Who likes to wait long at the bus stand?

Home Assignment – 2

A) Write short notes on the following topics (any two) (10)
1) Martin Luther king and Mahatma Gandhi
2) Gandhiji's activities in South Africa
3) Homi Bhabha's 'Cascade Theory'
4) Fleming's experiments in St. Mary Laboratory.

B) Answer in brief (any one) (5)
1) Describe the theme of the poem 'Solitary Reaper'
2) What kind of life would the poet like to live in poem 'An Introduction'?
3) How does Coleridge define love? Does the story conform to the definition?
4) What is the poet's complaint? How does he reconsider himself to the loss of his eye sight in 'On His Blindness'?

C) Make Interrogative (1)
Example: No one will bell the cat
Ans : Who will bell the cat?
1) No one can read your handwriting.
2) Nobody cares about environment.

Home Assignment – 3

A) Underline the verb in the following sentences (any one) (2)
1) The girl bought a new Jeans.
2) He has been sick
3) Language is a sensitive issue.
4) Diet plays an important role in health
5) He was sad.

B) Rewrite the sentence using correct word order and state the kind of each word as Subject, (any two) (2)

Object, Verb, Extension etc.
Example: Notebooks, boys, writing, in, their, are, words.
Ans: Boys are writing in their notebooks.

Boys- Subject
are writing-Verb
in their notebook-Extension

1) will, what, be, price, the?
2) all, cricket, we, generally, play,
3) worked, he, had, success, for,
4) solved, she, has, problem, just, the

C) Parts of Speech **(4)**

1) Put the following words under each head of the table.
smita, elephant, as well as, about, in, oh!, very, fast, and , because, plays, writes, it, she.

Noun	Pronoun	Verb	Adjective	Adverb	Preposition	Conjunction	Interjection

D) Use proper articles and fill in the blanks **(2)**

1) I have ---------------- problem.
2) ----------------- foreign toys are in great demand today.
3) You should go to ----------------- walk regularly.
4) He is ---------------- teacher.

E) Do as directed (any-four) **(4)**

1. Ameya plays cricket. (Convert it into Simple Past tense)
2. She works hard for money. (Make it negative)
3. His music is so sweet. (Remove 'So')
4. I am so tired that I cannot walk. (Add 'too')
5. Meeta is intelligent than anybody else. (Change it into positive degree)

F) Use appropriate prepositions. (any two) **(2)**

1) He lives ---------------- Andheri ---------------- Mumbai.
2) Tell me something -------------------- you.

Home Assignment - 4

A) Write Synonyms (any two) **(1)**

1) Hard 2) happy 3) Increase

B) Write Antonyms (any two) **(1)**

1) Decrease 2) Old 3) far

C) Write down verb and adjective forms of the following nouns. (any four) **(4)**

1) Plant 3) Milk 5) Gas
2) Voice 4) Terror 6) Table

D) Translate in to Marathi or Hindi **(5)**

We all read for a variety of reasons. These reasons change with our age, our interest, and the literature we read, our basic reason for reading is probably pleasure, we read literature mostly because we enjoy it, and getting information and knowledge are other reasons of reading.

E) Letter Writing (any one) **(5)**

Example : Write a letter to the Director Mumbai Doordarshan, asking him to increase the number of educational T.V. Programmes.

56, Pheribunder
Mulad, (west)
Mumbai – 400064
20th November, 2008

To,
The Director
Mumbai Doordarshan,
Worli,
Mumbai – 400018

Subject: Educational T.V. Programmes

Dear Sir,

It is seen that most programmes on all your channels are either film, based or sports based, surely entertainment alone should not be the prime motive for an institution such as yours. Student –

oriented programmes are few and far between, Except for a few UGC, Sponsored programmes there is hardly any educative programme for children.

Ideally, Doordarshan should have on entire channel devoted only to programmes for children. This channel should include educational programmes by way of cartoons as well as classroom lessons. We do expect to see a substantial increase in the number of educational programmes in response to this appeal.

Yours Faithfully
XYZ

i) Write an application for the post of 'Assistant Lecturer' in Economics Dept., St. Mira college, Pune 411006.

OR

ii) Write a letter to the Director, Sant Gadage Maharag Sugar Factory asking him to take a permission to visit a factory as an 'industrial visit' of your class.

OR

iii) You have lost your mobile. Write a letter of complaint to the police inspector in your area.
- Give the date and time when you lost it,
- details of your bicycle,
- request the inspector to find it out
- Add your own points

Home Assignment – 5

Note Making a) Tree Diagram (any one) **(5)**

A) Example – Draw a tree diagram that contains the main points and important supporting details from the following text about 'Headache'. Headache is an almost universal human experience. Most headaches are either ignored or treated by the patient with over the counter medications. There are two main types of headaches, Primary and Secondary.

Primary headaches include the tension type, migraines and cluster headaches and are not caused by other medical conditions such as infection or increased pressure in the skull due to tumour.

For treating headaches ice packs are amongst the most effective non drug treatments. The earlier you use an ice-pack to treat your headache the better. Besides applying it to the painful area, try placing it on the back of the neck, forehead and temples.

Heat can sometimes foster relaxation, increase of blood-flow and relax your muscles. Rest or nap can give the brain an opportunity to get back to normal.

Ans:

Headaches

Types		Treatment (non-drug)		
primary	Secondary	Icepacks	Heat	Rest
tension migraine cluster headaches (non caused by other medical conditions)	infection increased pressure in skull due to tumour (caused by other medical conditions)	applied to painful area, back of the neck, forehead and temples		or nap

Q.5 A) Draw a tree diagram that contain the main points and important supporting details from the following text. (any one)

'English' is known as the universal language. There are basic two varieties of English. British English and American English. In case of British English again there are two basic varieties Native & Non-native. In case of Native variety, UK English is most popular. In case of non-native varieties, Indian, Pakistan, Malaysian, & Kenyan English are well known. In case of American English, Again there are two varieties, Native (including USA and Canada Varian's) and non-native (including Philippines and Puer to Rico versions).

OR

In most parts of the world live stock provide such food products as meat, butter, cheese, eggs and milk. These foods supply the body with necessary proteins, minerals and vitamins for good health livestock also provides such valuable by products as fur, hair, leather and wool. Many cottage industries depend on these products for sustenance. Goods such as blankets, brushers, clothing and shoes are made on a small scale. Manufacturers use the hoops and horns of livestock to make such articles as buttons, combs, glue and knives, other livestock product's are used in the preparation of livestock feed.

Some of the glands and organs of certain livestock are used to make drugs, Processed animal fat, called tallow, can be made into livestock feed and soad. Manufactures use the feathers of ducks and geese in making bedding and insulated clothing.

Every year, livestock deposit tons of body waste that fertilize the soil. This organic fertilizer increases the growth and food production of many plants.

Q. 5 B) Read the following passage carefully and Answer the Questions given below. (5)

Childhood is a time when there are few responsibilities to make life difficult. If a child has good parents, he is fed, looked after and loved, whatever he may do. It is improbable that he will ever again in his life be given so much without having to do anything in return. In addition, life is always presenting new things to the child-things that have lost their interest for older people because they are too well known. A child finds pleasure in playing in the rain or in the snow. His first visit to the seaside is a marvelous adventure. But a child has his pains; he is not so free to do as he wishes, as he thinks older people are; he is continually being told not to do things or being punished for what he has done wrong. His life is therefore not perfectly happy.

Question:

1) What is the passage about?
2) What do good parents do for their child?
3) Make verb of the following
   Pleasure

C) Write a paragraph in about 10-15 lines an any one of the following (5)

1) Environmental Pollution
2) Dowry
3) A Road Accident I witnessed.

D) Remove 'Too' (Any one) (1)

1) Girija was too tall to travel by bus
2) The moving s too dull to watch.

❁❁❁